

MARKÓ VERONIKA

**Eötvös József Collegium könyvtára –
Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtár**

Egy sorsdöntő évtized története (1945–1955)

1910 karácsonyan költözött be az Eötvös Collegium új gellérthegyi épületébe, mely azóta is otthona. Itt működik immár 100 éve az a könyvtár, amelynek fennmaradása, továbbélése szempontjából legnehezebb éveit kísérem meg bemutatni, elsősorban a helyben őrzött levéltári dokumentumokra támaszkodva.¹ Ahhoz, hogy a gyűjtemény egyedi, különleges voltát, s ebből fakadóan a háború utáni évtized jelentőségét megértsük, szükség van az addig vezető út rövid ismertetésére is, ezzel kezdem tehát.

A könyvtár alapítása, kezdeti évei²

Az 1895-ben a minőségi tanárképzés céljával alapított (ekkor még a Csillag utcai épületben működő) Eötvös Collegium magas követelményei teljesítéséhez színvonalas könyvtárat igyekezett biztosítani. Ennek alapját Semsey Andor mineralógus 5000 forintos felajánlása teremtette meg, a szaktanárok javaslatai alapján ebből az összegből vásárolták meg a könyvtár magját,³ s a továbbiakban is, Bartoniek Géza igazgató bármilyen kéréssel is kereste meg, Semsey készséggel támogatta a Collegium könyvtárát.

Eötvös Loránd édesapja, Eötvös József könyvtárának egy részét (kb. 900 kötetet) ajándékozta az alapításkor az intézménynek, az eredeti könyvszekrényekkel

¹ Az Eötvös József Collegium iratait a Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban MDKL), az Eötvös Könyvtár dokumentumait pedig az MTA Irodalomtudományi Intézet Archivuma (a továbbiakban ITI Archivum) őrzi. A könyvtár állományára, gyarapodására vonatkozóan a régi leltárkönyvek jelentik a legértékesebb forrást.

² A könyvtár történetének első fél száz évét (1895–1944) a Collegium gazdag levéltári anyagára támaszkodva, nagy részletességgel írta meg TÓDOR M. Ildikó: Az Eötvös József Collegium könyvtárának 50 éve. Szakdolgozat. Bp. 1969.

³ „...rendelkezésre bocsátok 5000 fit-ot azzal a rendeltetéssel, hogy abból az alakulóban levő Eötvös József br. Kollégium könyvtárának alapja épüljön föl. Válaszd ki, hozzáértők meghallgatásával a beléilleszthető könyveket, úgy, hogy azok között, a szakszerű tanulmányokra szükségeseken kívül, legyenek olyanok is, mely bármely szak tanulójának kedves és művelő olvasmányul szolgálhatnak, mert kell, hogy a tanár tudós, de művelt is legyen.” – Semsey Andor levele Eötvös Lorándhoz (1895. július 6.) MDKL 86. doboz 178. dosszié 1/2

együtt – a kollégium igazgatói mindig külön gyűjteményként kezelték ezt az adományt.

Eötvös József könyvtárának másik részét (kb. 640–650 kötetet) fia 1871–73 között a műegyetemi könyvtárnak ajándékozta. A könyveket „Eötvös könyvtár” feliratú körpecséttel látták el, majd szakrendi csoportoknak megfelelően beosztották. 1964-ben Móra László írt cikket „Eötvös József és a műegyetemi könyvtár” címmel, amelyre fölfigyeltek az Irodalomtörténeti Intézet munkatársai, s a két intézmény közötti tárgyalások eredményeként a következő évben a két hagyaték-rész egyesült.⁴

1896 tavaszán a vallás- és közoktatásügyi miniszter „a Báró Mednyánszky Dénes által valamely tudományos köz-intézet céljaira felajánlott s a Nemzeti Múzeumban letétként őrzött nagybecsű könyvgyűjteményt az adományozó hozzájárulásával a báró Eötvös József Collegium tulajdonába”⁵ bocsátotta.

A Csillag utca (ma Gönczy Pál u.) 2. szám alatt (a Kerkápoly-alapítványtól bérelt lakásokban) működő Collegiumban a könyvtár két részből állt: a természettudományos (dögész) és az irodalom-történelem szakterület könyveiből (ez utóbbiak három egymásba nyíló szobában) – itt tartották a szemináriumokat is. Diákok és tanárok szabadon vehették le a polcokról a köteteket.⁶ Eötvös Loránd kurátor így rendelkezett a könyvtár kezeléséről 1896 tavaszán:

„Azon kérdésre, vajlon a collegium könyvtárából lehet egyes munkákat házon kívül használatra kiadni határozott véleményemet avval fejezem ki, hogy e könyvtárat nem nyilvános, hanem szigorúan házi könyvtárnak tekintvén abból bármely munkának és bárkinek ilyenemű kikölcsönzését megengedhetőnek nem tartom.”⁷

A könyvtárnak majd 30 éven át nem volt főfoglalkozású könyvtárosa. A közvetlen felügyeletet az igazgató – Bartoniek Géza – gyakorolta, többnyire ő végezte az újonnan érkező könyvek nyilvántartására szolgáló cédulakatalógus és a leltárkönyv vezetését is. (Esetenként egy-egy tanár vagy idősebb kollégista segített neki.) A cédulakatalógus nem a könyvtárban, hanem az igazgatói irodában volt elhelyezve – elsősorban a könyvek nyilvántartását szolgálta, nem az olvasók tájékoztatására készült.

⁴ Eötvös József könyvtárát bemutatja BÉNYEI Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, 1996. Csonkai. A könyvek részletes, katalógusszerű leírását Gángó Gábor végezte el: *Eötvös József könyvtára*. Szerk., bev. GÁNGÓ Gábor. Bp. 1996. Argumentum Kiadó.

⁵ Zsilinszky államtitkár levele Eötvös Lorándhoz (1896. márc. 30.) – MDKL 86. doboz 178. dosszié 1/4b. (Az Eötvös Kollégium, miután az Eötvös Könyvtár gyűjtőköre nem tudta teljes körűen kielégíteni a kollégisták igényeit, saját könyvtárat alapított, mely a levéltár kezelését is végzi. A könyvtár 2003 májusában tartott ünnepélyes megemlékezés keretében vette föl a Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár nevet.)

⁶ ZIMÁNDI P. István: *Péterfy Jenő az Eötvös Collégiumban*. = MTA I. Oszt. Közlemények 1958. XIII. köt. 1–4. sz. 187.

⁷ MDKL 88. doboz 181. dosszié 1/1

A hallgatók számának növekedésével a Collegium „kinőtte” a Csillag utcai bérházat. Alpár Ignác tervei alapján a kifejezetten a Collegium céljára a Gellérthegyen emelt új épületet 1910 karácsonyán vették birtokukba diákok és tanárok. Az épület első emeletén egy nagyobb teremben és 9 kisebb szobában helyezték el a könyvtárat tudományszakok szerint. Egy-egy tudományterületen belül a művek sorrendje a polcokon: források, segéd tudományok, összefoglaló művek, részterületekkel foglalkozó munkák, egyes szerzők művei alfabetikus sorrendben, így a hallgatók a szaktárgyuk tanulmányozásához szükséges irodalmat egy helyen találhatták meg. Eötvös József könyvgyűjteményét – az eredeti szekrényekben – a díszteremben helyezték el.

Bartoniek Géza igazgató 1911-ben tanévkezdéskor intézkedett a könyvtári rendről: nyitva tartás reggel 8-tól este 8-ig.

„A polcokról levett könyveket használat után, de minden esetre a könyvtári terem-ből való távozás előtt, régi helyökre vissza kell tenni... Ügyelni kell arra, hogy a könyvek egyenes sorokban maradjanak; ez a könyvek áttekinthetőségét és keresését megkönnyíti. Minthogy a könyvtár helyisége elég tágas és egész napon át használható, a könyvtári könyveket kivinni csak kivételes esetben szabad, mihez minden esetben külön engedély szükséges. Ez esetben a könyv helyére láttamozott cédula helyezendő. Tintatartókat a könyvtári terembe bevinni nem szabad...”⁸

Az 1925-ös statisztikai jelentésből:

„A B. Eötvös-Collegium könyvtára kizárólag a bennlakó növendékek és tanárok használatára szolgál. A szakok szerint rendezett könyveket az illetők egész szabadon használják és kölcsönzés nincsen. Idegeneknek tilos a bemenet. A felügyeletet az igazgató egy tanár támogatásával végzi. Külön személyzet erre a célra nincsen.”⁹

A Collegium első kinevezett könyvtárosa Lukcsics Pál volt (1920–1924), de négy év múltán római tanulmányútra ment, s ismét Bartoniek Géza igazgató látta el a könyvtári teendőket. 1928-ban Tomasz Jenő, a Collegium tanára kapott könyvtárosi kinevezést, majd 1940-ben, aligazgatói előléptetése után az addig francia nyelvet oktató Kenéz Ernő követte e tisztségben.¹⁰

Gombocz Zoltán (1928–1935), majd Szabó Miklós (1935–1944/45) igazgatósága idején a könyvtárhasználat rendje annyiban módosult, hogy a nyitva tartás ideje este 10-ig, majd 11-ig kitolódott, s a kollégium tagjai már kölcsönözhetnek is – de a köteteket az épületből kivinni, vagy kölcsönadni szigorúan tilos volt.¹¹

Szabó Miklós igazgatósága elején az ifjúság segítségével a folyóiratokat áthelyezték a szakkönyvtárak helyiségeibe – így valósult meg legteljesebben az a tö-

⁸ MDKL 88. doboz 182. dosszié 1/1–2: Az Eötvös József Collegium könyvtári rendje (1911. szept. 20.)

⁹ MDKL 88. doboz 181. dosszié 2/4

¹⁰ MDKL 40. doboz 71. dosszié

¹¹ MDKL 88. doboz 182. dosszié 1/6 (1929. ápr. 15.) és 1/7 (1937. aug. 31.)

rekvés, hogy egy-egy tudományszak művelői minden szakirodalmat egy helyen találjanak meg.

Ahogy a könyvtár alapítása is nagylelkű adományoknak volt köszönhető, a továbbiakban is a gyarapodásnak jelentős részét tette ki a Collegium egykori tanárainak és diákjainak adománya, hagyatéka. 1936-ban az állam megajándékozta a Collegiumot Gombocz Zoltán „egész életen át gyűjtött és féltő szeretettel gondozott könyvtárával”, „...benne a Magyar Etymologiai Szótár munkálataival összefüggésben a magyar szöfejtés tudományának szinte teljes anyaga megvan...”. Értékének megállapítására tudós bizottságot kért fel Szabó Miklós, melynek tagjai: Ligeti Lajos, Pais Dezső, Trócsányi Zoltán és Zsirai Miklós.¹²

Kiemelkedő volt ebben az időszakban a francia kormány (2500 frank értékű, szabadon kiválasztható) könyvajándéka. Szabó Miklós gróf Teleki Pál kurátort a történeti és földrajzi munkák, Pais Dezsőt az orientalisztikai, Gáldi Lászlót a nyelvészeti anyag válogatására kérte föl. 1941-ben a budapesti szovjetorosz követség megszűnésével a Collegium jelképes áron vásárolhatta meg a követség könyvtárának egy részét (anyaga nagyrészt szépirodalom, irodalomtörténet – jelentősége abban állt, hogy korábban a könyvtár alig tudott orosz nyelvű köteteket beszerezni). A VKM fenntartás nélkül ajánlotta a könyvek átvételét, 1944-ben viszont e könyvek befogadása vált a Collegiumot ért jobboldali sajtótámadások egyik vádpontjává. (Tomasz Jenő 1947-ben – tekintettel a követség felszámolásának körülményeire – szükségesnek látta a könyvek tulajdonjogának miniszteri megerősítését.)¹³

A front közeledtével próbálták a könyveket biztonságos helyre menekíteni. Lehetőségként felmerült Metternich-Sándor Klementina hercegnő bajnai birtoka, de végül nem került sor a könyvtárköltöztetésre – szerencsére, hisz a bajnai kastély is a front és a fosztogatók martalékává vált.¹⁴ Az ostrom alatt Tomasz Jenő és a Collegiumban rekedt diákok a pincébe hordták le a könyvek egy részét. Az épületet ért bombatalálatoktól az emeleten maradt filozófiai és földrajzi könyvtárrész majdnem teljesen megsemmisült, köteteit a romok, törmelékek alól kellett kiásni.¹⁵

¹² Szabó Miklós beszéde Gombocz Zoltán sírjánál 1936. május 1-jén. = Szövetségi Évkönyv XIV–XV. 1936–37. Bp. 1937. Eötvös József Collegium, 14. és MDKL 88. doboz 181. dosszié

¹³ Részletesen: MARKÓ Veronika: Szabó Miklós. In: *Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban*. Szerk. SEPSI Enikő, TÓTH Károly. Bp. 2009. Ráció, 24–26. és ITI Archivum 16. fond 50. a/1947: Tomasz Jenő levele Keresztury Dezső miniszternek: „...vajjon, a szabályszerűen lebonyolított vétel ellenére, jogosan birtokunkban maradhatnak-e ezek az orosz könyvek.”

¹⁴ MDKL 88. doboz 181. dosszié 3/9, a bajnai kastélyról: HORVÁTH Viktor: *Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960)*. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–75. Bp. 1978. 240.

¹⁵ A háború idején a levéltári anyag egyre hiányosabb, szerencsére előkerült Imolya Imre egykori kollégistának az ostrom alatt írt naplója, melyből a könyvtárról is sokat tudhatunk meg. *Imolya Imre krónikája. Egy koronatanú feljegyzései az Eötvös Kollégium ostrom alatti napjairól*. = Juss 1990. 2. sz. (június–július) pl. 129., ill. 40/1945.sz. Tomasz Jenő aligazgató jelentése a háborús károkról gr. Teleki Géza kultuszminiszternek. Közli: *A háború sújtotta Eötvös Collegium. Tomasz Jenő emlékére*. Szerk. DÖRNYEI Sándor. Bp. 2004. 129–134.

A háború után az épület és a könyvtár helyreállítása is rengeteg munkát igényelt, melynek oroszlánrészét a visszatért diákok, tanárok és az új igazgató, Keresztury Dezső végezte. Az Országos Könyvtári Központnak 1947-ben küldött beszámólóból – amelyet Kenéz Ernő, még mindig az egyetlen könyvtáros (1946 márciusában jött vissza orosz fogságból, s azonnal munkába állt¹⁶) írt – kiderül, hogy az állomány pontos kötetszáma, ill. folyóméterben mért adatai egyelőre meghatározhatatlanok: sok kötet még mindig dobozokban áll, a bombatalálatok miatt két helyiséget még nem sikerült helyreállítani, s számos polc és könyvszekrény tönkrement. A könyvtárhasználatról:

„Könyvtárunk nem közgyűjtemény. Csak az intézet növendékei és tanárai használhatják reggel 8 órától este 12 óráig. A növendékek és tanárok a könyveket teljesen szabadon használhatják... Kölcsönzés nincsen.”¹⁷

A nyitvatartási idő megállapítása tulajdonképpen formális, hisz minden diáknak saját kulcsa volt a könyvtárfolyosóhoz. 1948 márciusában Keresztury Dezső kérvényezte a collegisták számára (sanyarú anyagi helyzetük okán) az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárlátogatási díjának elengedését – eredményesen: Varjas Béla főigazgató-helyettes ingyenes látogatójegyek kiadását rendelte el.¹⁸

„Nyilvános” Eötvös Könyvtár

Bár Keresztury Dezső miniszterként (és igazgatóként) igyekezett megragadni minden lehetőséget, hogy a Collegium hagyományos működését fenntartsa (főiskolai jellegűvé nyilvánítás, jó kapcsolat a népi kollégiumokkal stb.), de 1948-ban már nem tudta távol tartani a politikát az intézménytől, így távozott, elfogadva az Akadémia főkönyvtárnoki kinevezését. Lutter Tibor követte a Collegium igazgatói székében, s elindult az intézmény hanyatlása, mely 1950-ben aztán megszűntetéséhez vezetett. Az új ideológiának nem behódoló hallgatókat kizárták, s a helyükre érkezők kiválasztásánál már a politikai szempontok is szerepet játszottak.¹⁹

¹⁶ ITI Archívum 16. fond 246/1946: Tomasz Jenő aligazgató levele Keresztury Dezső miniszterhez (aki egyben a Collegium igazgatója is), melyben kéri Kenéz Ernő bérének folyósítását (1946. szept. 28.)

¹⁷ ITI Archívum 16. fond 310/1947: Kenéz Ernő levele az Országos Könyvtári Központ igazgatóségának (1947. okt. 20.)

¹⁸ A collegisták könyvtárhasználatáról, könyvtárhoz való viszonyáról sokat elmond FODOR András: *A Kollégium. Napló, 1947–1950*. Bp. 1991. (pl. 38. oldal); Keresztury és Varjas Béla levélváltása: MDKL 181. dosszié 4/8a

¹⁹ PAPP István: *Az Eötvös Collegium helykeresése 1945 és 1950 között*. In: *Keresztury Dezső, az Eötvös Collegium igazgatója (1945–1948)*. Szerk. PAKSA Rudolf. Bp. 2004. Argumentum–Eötvös József Collegium, 49–64.

A Lutter által kibocsátott új könyvtári rend szerint már lehetett kölcsönözni: egyszerre 4 kötetet 3 hétre, s a kölcsönvett műről két térítvényt kellett kiállítani, egyiket a kötet helyére kellett tenni, a másikat pedig az irodában leadni.²⁰ 1949 novemberében az Országos Könyvtári Központ (Sztálin elvtárs 70. születésnapjára) könyvtárügyi kiállítását szervezett. Az ehhez kapcsolódóan kiküldött kérdőívre adott válaszokból kiderül, hogy a könyvtár még ekkor is változatlan rendben működött: nyitva tartás 8–23 óráig (vasárnap is), az olvasók szabadon vehetik le a köteteket a polcokról. Az olvasószámnál Lutter beszúrta, hogy: „a Könyvtár nyilvánossá tétele folyamatban van.”²¹ Néhány nappal később írt Ortutay Gyula miniszternek, felajánlva, hogy az egyetemi reform következtében fellendült tanulmányi munka segítésére, s az egyetem könyvtárainak hiányos felszereltségét figyelembe véve, a Collegium viszonylag jól felszerelt könyvtárát a bölcsészhallgatók számára hozzáférhetővé tehetnék „a könyvtárnak félnyilvános jelleget” adva. Ezzel együtt kérte két alkalmazott (Dodek György és Németh Miklós) felvételének engedélyezését a megnövekedő feladatok ellátására.²²

1949 őszétől sejthető volt, hogy a Collegiumot feloszlatják. 1950 nyarán Scher Tibor, az Akadémia főkönyvtárnoka (Keresztury márciusig töltötte be e tisztséget) szóbeli utasítására be kellett számolni a könyvtár történetéről, felépítéséről, alkalmazottairól, s arról, hogyan lehetne olvasótermet kialakítani. A jelentésből kiténik, hogy a jövőre nézve még teljesen nyitott kérdés volt, prézens könyvtár legyen-e, vagy kölcsönözzön is, s hogy a kutatók bemehetnek-e majd a „raktárhelyiségekbe”.²³

1950 szeptemberétől az épület a Tanfolyamellátó Nemzeti Vállalat irányítása alá került, s egyszerű diákszállóként működött (a korábbi 100 hallgató helyett nemritkán 400–450 hallgatóval). A könyvtár hivatalosan 1950. október 1-jével a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egyik osztályává vált, élére az Akadémiáról küldött osztályvezető Szőke Sándor került.

Bár ez az intézkedés egykor, s még ma is fájó minden kollégista nemzedék számára, ismerve az ebben az időszakban megszüntetett intézmények, szervezetek könyvtárainak sorsát (árulkodik a „Gyarapodás” fejezet is), ez a lépés biztosította a gyűjtemény hozzáértő kezelését, egyben tartását, megmentését a legkevesebb veszteséggel, s továbbműködését csaknem változatlan körülmények között. „A könyvtárat csak a nagy tekintélyű volt collegisták közbelépésével sikerült az Akadémiai Könyvtár fiókjaként megőrizni” – írta Keresztury Dezső visszaemlékezésében.²⁴

²⁰ MDKL 87. doboz 179. dosszié 4/16: Lutter Tibor levele a tanároknak (1949. június 15.)

²¹ ITI Archívum 16. fond 474/1949. sz. (1949. nov. 26.)

²² ITI Archívum 16. fond 473/1949. sz. (1949. nov. 18.)

²³ A szóbeszédekről l. FODOR András: *A Kollégium...*, i. m. (18. jegyzet) pl. 328. Az első hivatalos iratok: ITI Archívum 16. fond 277/1950. (1950. július 17.): Jelentés Scher Tibor akadémiai főkönyvtárnoknak és 297/1950. (1950. július 29.): Jelentés a VKM részére (Csépai Andornak) a könyvtár állapotáról

²⁴ KERESZTURY Dezső: *Emlékezés az Eötvös Collegium utolsó éveire.* = Valóság 1989. 3. sz. 83.

Az 1949-ben szovjet mintára átalakított Akadémián feszített ütemben kezdték meg a kutatóintézeti hálózat kiépítését, egymás után rendelték akadémiai irányítás alá a különböző tudományos intézeteket. 1950. október 1-jével nemcsak a könyvtár, hanem az egész első emelet az Akadémiához került, beköltözött az Irodalomtudományi Dokumentációs Központ (4 helyiségbe) és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság irodája.²⁵ Már a Collegium megszüntetésekor megfogalmazódott az a terv, hogy az 1951-ben megalakulandó irodalomtudományi intézet (valamint nyelvtudományi és történettudományi is!) számára a legjobb elhelyezés a Collegium épülete lenne.²⁶

A diákszálló megnövekedett hallgatói létszáma, valamint az, hogy 1949 őszétől az összes bölcsészeti hallgató előtt megnyílt a könyvtár, szükségessé tette, hogy a dísztermet és két kisebb termet olvasóteremmé alakítsanak át. (Bár Köhalmi Béla, az Országos Könyvtári Központ osztályvezetője is megfontolandónak tartotta, érdemes-e ekkora átalakítást végrehajtani egy esztendőre, hisz ha a diákszálló elköltözik, visszaállítható a könyvtár kutató jellege.) Az olvasóterem „1950. szeptember 19-én nyíltak meg, gyakorlatban tehát e dátumtól nyilvános a könyvtár.”²⁷ A nyilvánossá tétel következő lépcsőfokaként 1952-ben 13 kerületi általános és középiskolának írt a könyvtárvezető „olvasószervezés céljából”, majd a Bölcsész-karnak, a Pedagógiai Főiskolának, az Akadémia I. és II. Osztálya szaktitkárainak, hogy oktatóik, kutatóik figyelmét hívják föl a könyvtárra.²⁸

A Collegiumnak utolsó évében három könyvtárosa volt: Kenéz Ernő, Németh Miklós és Dodek György. A megszűnéssel Tomasz Jenő igazgató is átkerült, bár ő – belebetegedve a történetekbe – még azon a télen elhunyt. Az Akadémiáról Szőke Sándort helyezték át, kinevezve osztályvezetőnek. 1951-től Tomasz Jenő özvegye is részt vett a könyvtári munkában, Krencz János pedig, aki egykor a Collegium portása volt, takarított. A nagyon hosszú nyitva tartási idő miatt (még mindig reggel 8-tól este 11-ig) minden dolgozó az épületben lakott, ahogy annak idején a collegiumi időkben is.

²⁵ MDKL 88. doboz 185. dosszié 1/5: Latorcai Józsefnek, a 20. sz. diákszálló mb. igazgatójának jelentése a Tanfolyamellátó Vállalatnak

²⁶ Az MTA pártkollégiumának jegyzőkönyveiből (1950. október 31.):

„Az Akadémia I. és II. Osztályához tartozó Nyelvtudományi, Irodalomtörténeti és Történettudományi Intézetek számára a legmegfelelőbb elhelyezési lehetőségként (csendes, kutatásra alkalmas hely, helyben kutatásra alkalmas könyvtár) a volt Eötvös Kollégium (XI. Nagyboldogasszony u. 11–13.) mutatkozik. Javasoljuk, hogy az említett intézetek elhelyezése a fenti módon nyerjen elintézetést. Itt jegyzendő meg, hogy az épületben tudnánk egyelőre a tudós-klub számára is néhány helyiséget biztosítani [...]” – MOL 276.f./89/340. Közli: SIMON Zsuzsanna: Az MTA ITI megalakulásának előtörténete: <http://archivum.iti.mta.hu/kutatasieredmenyek> [Letöltés dátuma: 2009. december 10.]

²⁷ ITI Archívum 16. fond 7/1951: Jelentés a könyvtár működéséről 1950. szept. 1-től dec. 31-ig. 807/1950: Köhalmi Béla levele Scher Tibornak Dodek György javaslata (az átalakítás ilyen rövid időre pénzkidobás) kapcsán.

²⁸ ITI Archívum 16. fond 138/1952: Feljegyzés Scher Tibornak és 270/1953: Jelentés a könyvtár április havi működéséről

A könyvtárhasználat rendje a látogatók számának növekedésével megváltozott: csak az olvasóterem volt nyitott számukra. Bár a szakrendi elhelyezés változatlanul megmaradt, a belső helyiségeket „könyvraktárrá” minősítették, s csak pár neves kutató kaphatott külön engedélyt arra, hogy ezekbe a szobákba bebocsátást nyerjen, ott dolgozhasson. (Pl. külön kérésre Huszti József, Waldapfel József, Gyergyai Albert.)²⁹ Természetesen többen kifogásolták a collegiumi idők „régi szabadságának” elvesztését, Gáldi László nem restellte megírni Haraszthy Gyula főkönyvtárosnak a könyvtár rendjére vonatkozó módosító javaslatát, miután helyben érvelésével nem ért célt – nem csoda: a munkatársak beszámolója szerint „türelmetlenül oktató vitalendülete... már az olvasóterem nyugalalmát veszélyeztette”.³⁰

Az 1951. évről szóló beszámolóban a könyvtárvezető leírta, hogy szükség lenne szakkatalógusra (amíg a raktártermek szakok szerinti olvasótermek voltak, nélkülözhető volt); valamint az olvasószolgálat gyorsaságának növelése érdekében át kellene térni a raktári sorszámrendszerre (numerus currensre). A munkaerőhiány ezt a nagymértékű, a teljes állomány megmozgatását kívánó átrendezést nem tette lehetővé, így maradhatott meg a könyvtár immár száz éves szakrendi elrendezése.³¹

Az MTA Nagyboldogasszony úti könyvtára 1951 tavaszától használja az „Eötvös Könyvtár” nevet. Az elkövetkező évek iratanyagából kitűnik, hogy folyamatosan bizonytalan volt a könyvtár további sorsa, elképzelhető volt az is, hogy a diákszállóval együtt, vagy a nélkül az épületben marad, ill. az is, hogy el kell költöznie.³² Az 1953 tavaszán készített fejlesztési terv valószínűsíti, hogy az épületből „akadémiai székház” lesz (irodalomtudományi és nyelvtudományi intézet) a könyvtár nyilvános jellegének megőrzésével.³³

Az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára

1953 őszén Klaniczay Tibor az MTA I. Osztályának szaktitkáráként megbízást kapott az Irodalomtörténeti Intézet megszervezésére. Novemberre Lakó György osztálytitkár elkészítette az első átfogó javaslatot,³⁴ az egyeztetések után 1955 de-

²⁹ ITI Archívum 16. fond 101/1952.

³⁰ ITI Archívum 16. fond 235/1954: Gáldi László levele Haraszthy Gyulának (1954. dec. 1.) és Szőke Sándor jelentése az ügyről Haraszthy Gyulának (1954. dec. 15.) Gáldi László 1929-től collegista, 1937-től 1950-ig a Collegium tanára, az '50-es években a Nyelvtudományi Intézet osztályvezetője.

³¹ ITI Archívum 16. fond 89/1952: Jelentés az Eötvös Könyvtár 1951. évi munkájáról

³² ITI Archívum 16. fond 52a/1951: Szőke Sándor könyvtárvezető az Akadémiai Könyvtár vezetőjének, Scher Tibornak feljegyzésben elemzi a könyvtár lehetséges jövőjét és profilváltóztatási javaslatát a három eshetőségre (1951. szeptember 1.)

³³ ITI Archívum 16. fond 246/1953. (1953. márc. 27.)

³⁴ Lakó Györgynek, az MTA I. Osztálya titkárának javaslata Rusznyák Istvánnak, az MTA elnökének (1953. nov. 5.): „Az intézet elhelyezésére a legcélszerűbb megoldás az Eötvös kollégium épülete (XI., Nagyboldog-asszony u. 11–13.) volna, amelyben az MTA Nyelvtudományi Intézete is elhelyezést nyerne, mert itt van a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának fiókja, úgyhogy külön könyvtár felállításáról nem kellene gondoskodni, másrészt az épület szoba-beosztása is alkal-

cemberében hagyta jóvá a kormány az Akadémia előterjesztését, s hozta létre az MTA Irodalomtörténeti Intézetét (1969-től Irodalomtudományi Intézet).

Fennmaradt a könyvtár munkatársainak álláspontját tükröző feljegyzés 1955 decemberéből,³⁵ amely nem tartja szerencsésnek az Eötvös Könyvtárnak az Irodalomtörténeti Intézethez csatolását. Érvei: az Akadémiai Könyvtár részeként sikerült az 1895 óta a legjobb szakemberek által fejlesztett értékes anyagát együtt tartani, s továbbfejleszteni. A könyvtár nyilvánossá vált, némileg az Egyetemi Könyvtárat is tehermentesítette. Az intézethez csatolás a gyűjtőkör szűkülését, az állomány szétbomlását vonná maga után. Az Eötvös Könyvtár erősen túlnőtt egy intézeti könyvtár méretein, az Akadémiai Könyvtár szervezetében maradvá Dél-Buda tudományos könyvtári központjává nőhet, miközben épp oly szorosan együttműködhet az Intézettel, mintha annak része lenne.

Az intézet 1956. január 2-án kezdte meg működését az Eötvös Collegium épületének földszinti jobbszárnyán és az első emeleten, a Collegium kiváló könyvtára pedig az intézet könyvtára lett. Megalakulásakor az intézet munkáját a Tudományos Tanács irányította, amelynek elnökévé Sötér Istvánt, titkárává Klaniczay Tibort nevezték ki, aki egyidejűleg az igazgatóhelyettesi tisztséget is betöltötte. Az intézet vezetői, s a tanács tagjainak többsége, sőt Németh Miklós –, aki majd 50 évig dolgozott a könyvtárban (s 1975 és 1986 között annak vezetője volt) – is Eötvös kollégista volt egykor. Sötér István így ír kollégiumi éveiről és a könyvtárról:

„Azok az évek, melyeket ott töltöttünk, a meghittség, a béke, a boldog, mohó olvasások idilli esztendei voltak. Az épület mintha egy sejtyszerűen osztódó, szaporodó könyvtár köre zárult volna, melynek magja – Eötvös József két hatalmas könyvszekrénye – francia állambölcseleti műveivel és metszetes angol regényeivel, ma már szinte eltűnik irodalom, nyelvészet, történelem, természettudományok, ókori filológia termei között. A Könyvtár ablakain túl a kert, a Gellérthegy lejtője hűsége társaink voltak olvasmányunk mellett. Gondtalan, paradicsomi lakók lehettünk a könyvek Édenében, melyet nem őriztek kardos angyalok: azt a gyümölcsöt szakítottuk le, amelyiket éppen megkívántuk – a hosszú polcokon szabadon álltak a könyvek.”³⁶

Bodnár György alapító munkatárs, későbbi igazgató emlékezik:

„...ugyan lehet véletlenszerűnek tekinteni, hogy egy irodalomkutató intézetet itt [=az Eötvös Collegium épületében] helyeztek el, azt azonban aligha, hogy az Iroda-

mas a kutatómunkára... Az Eötvös kollégium épülete helyett építendő Diákszálló (400 személyes) építési költségvetése 2.000.000.-Ft.” – Akadémiai Levéltár, Elnöki Titkárság iratai, 1953. Közli: SIMON Zsuzsanna: Az MTA ITI megalakulásának előtörténete:

<http://archivum.iti.mta.hu/kutatasieredmenyek> [Letöltés ideje: 2009. december 10.]

³⁵ ITI Archívum 16. fond 209/1955. Címzett és aláírás nélkül, a lap tetejére kézzel írva: „Az Eötvös Könyvtár dolgozóinak feljegyzése”.

³⁶ SÖTÉR István: *Fellegjárás*. Bp. 1986³ Szépirodalmi Kiadó, 225.

lomtudományi Intézet munkájában az Eötvös Kollégium szellemisége folytatódott, és igyekezett megvalósulni a tudományos kutatásban.³⁷

1956. január 30-án értesítette az MTA I. Osztálya szaktitkára Szőke Sándor könyvtárvezetőt, hogy az Akadémia Elnöksége egyetért a könyvtárnak az Irodalomtörténeti Intézethez csatolásával.³⁸ Az egyeztetések során kiemelt fontosságú volt, hogy a könyvtár állománya a maga teljességében fennmaradjon, valamint az, hogy az intézeti kutatókon túl az épületben lakó egyetemisták számára is nyitott legyen – bár az első Szervezeti és Működési Szabályzat még csak az olvasóterem használatát engedélyezte számukra.³⁹

Napjainkban a könyvtár fő gyűjtőköre az irodalomtudomány valamennyi szakágazata (kiemelt fontossággal a kortárs magyar szépirodalom, az összehasonlító irodalomtörténet, az irodalomelméleti és a reneszánsz-kutatás). Társadalomtudományi szakkönyvtári funkciójából adódóan naprakészen gyűjti a legfontosabb magyar és külföldi humán tudományi szakirodalmat (történelemtudomány, filozófia, művészettörténet, pszichológia, nyelvtudomány, szociológia stb.). Nyilvános szakkönyvtárként működik az Irodalomtudományi Intézet munkatársai és az Eötvös Collegium hallgatói számára kölcsönzési lehetőséggel, de olvasóterme mindenki előtt nyitva áll. Kötetszáma jelenleg kb. 150 000, a könyvtári állomány 80%-a szakrend szerinti elrendezésben szabadpolcon hozzáférhető – úgy, mint egykor az Eötvös Collegium fénykorában: az egykori szakrendi beosztás változatlan formában megmaradt (csupán némi bővítéssel), s a termekben e rend szerinti elhelyezett köteteket szabadon olvashatják a polcok közötti asztalokhoz ülve kutatók és kollégisták. A nyitva tartás ma már „csak” 9-től 17 óráig tart, 2003-ig volt esti ügyelet is, kollégisták segítségével este 10, majd 8 óráig. Ma ezt már sajnos nem tudjuk megoldani.

Zárt szekrényekben csak a fokozott védelmet élvező 1850 előtt kiadott magyar és külföldi könyvek gyűjteménye, valamint Eötvös József könyvhagyatéka van. Az egykori díszterem ma az olvasóterem, kézikönyvekkel és folyóiratokkal. Az Eötvös-hagyaték nem itt, s sajnos nem az eredeti impozáns szekrényekben (fel kellene újítani ezeket – kizuhannak az üvegtáblák!), hanem a folyosón lévő üveges könyvszekrényekben kapott helyet.

³⁷ „Itt Klaniczay, ugye dolgozol?” – Munkatársai beszélgetése mesterükről. = Irodalomismeret 2002. 5–6. sz. 23. Bodnár György 1948-tól collegista, az intézmény utolsó évében ifjúsági titkár, akkor, amikor a politikai propaganda teljesen háttérbe szorította a Collegium hagyományos szellemiségét. Erről az időszakról nyilatkozott Fodor András kérésére: FODOR András: *A Kollégium...*, i. m. (18. jegyzet) 460–462.

³⁸ ITI Archívum 16. fond 23/1956.

³⁹ 1952-ben a diákszálló az egyetemhez került, 1955-ben vette föl az Eötvös József Kollégium nevet, majd 1958-tól fokozatosan (egyelőre még az általános kollégium szervezetén belül) megindult a szakkollégiumi munka a régi Collegium szellemében. Erről részletesen: TÓTH Gábor: *Az Eötvös Kollégium 1957-től 1984-ig*. In: *Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből*. Szerk. NAGY József Zsigmond, SZIJÁRTÓ István. Bp. 1989. Eötvös József Kollégium, 135–150.

Az évtized gyarapodása

Visszatérve a részletesebben tárgyalt időszakhoz, a háború utáni állománygyarapodás tükrözi a korszak viszonyait: főúri könyvtárakból, a háború áldozatainak könyveiből, megszűnt, felosztatott egyesületektől egyaránt kerültek be kötetek. 1949-ig külföldi könyvajándékok is érkezhettek: az UNESCO-n keresztül, a Francia Intézettől, a Schweizer Bücherhilfétől.

Említést érdemel két jelentős gyűjtemény, mely – bár esély volt rá – végül nem került a könyvtár állományába:

Az egykor az Eötvös Collegium mintájára alakult szegedi Eötvös Kollégium a háború után újraindult, de pénzügyi fedezet hiányában ellehetetlenült működése. Keresztury Dezső miniszterként (és igazgatóként) a Collegium stabilitását főiskolai jelleg elnyerésével kívánta biztosítani, hogy a tanárok főiskolai kinevezést és fizetést kaphassanak. A pénzügyminiszternek beadott tervzetben a szegedi kollégiumnak a budapestivel való egyesítését is felvetette, hogy annak működését biztosítsa.⁴⁰ Végül ez az egyesítés nem jött létre, a szegedi intézményt kénytelen volt felosztatni, könyvtáráról a miniszter és az egykori Eötvös collegista igazgató Kesselyák Adorján szóban úgy állapodott meg, hogy azt az Eötvös Collegium kapja. Az írásbeli értesítés meg is érkezett a Collegiumba, de a miniszteri rendelet késett, majd amikor végre megszületett, már a könyvtár több intézménynek (köztük az Eötvös Collegiumnak is) való szétosztásáról rendelkezett. Kesselyák elkéseredett levelet írt Keresztury-nak (mint igazgatónak), nem értve egyet a gyűjtemény felosztásával, s jelezve, hogy a szegedi egyetem rektora is úgy nyilatkozott, minden erejével meg fogja akadályozni a könyvtár Budapestre szállítását. Kesselyák és az egyetemi vezetés (főként Greguss Pál dékán) ellenállása sikeres volt, s a szegedi egyetemen maradhatott a teljes anyag.⁴¹

Fülep Lajos 1947-ben könyvtárát és néprajzi gyűjteményét ajánlotta föl a Collegiumnak, azért cserébe, hogy Keresztury Dezső tanári állást ajánlott neki az Eötvös Collegiumban, s megszervezte Budapestre költözését. Az ajándékozási szerződés értelmében a könyvtár csak akkor lesz az intézmény tulajdona (Fülep halála után), ha legalább öt évig lakást biztosít számára. A költözés után a könyvek Fülep hámoszobás lakrészében kerültek elhelyezésre, a gyűjteményt pedig a korábbi földrajzi könyvtár termében állították ki.⁴² A Collegium megszüntetése után Fülep költözni kényszerült, s könyveit is vitte magával – halála után könyvtára

⁴⁰ MOL XIX-I-1-h 112. doboz 90-3. 28011/1946 – említi PAPP István: *Az Eötvös Collegium helykeresése... i. h.* (19. jegyzet) 56.

⁴¹ MDKL 86. doboz 178. dosszié 30/1946: Kesselyák Adorján mb. igazgató levele az Eötvös Collegium igazgatóságának, hivatkozva a VKM 105/383/1946/Via.üo. rendeletre (1946. november 20.) és ITI Archivum 16. fond 276/1946: a VKM értesítése arról, hogy a könyvtár egy részét a Collegium kapja (1946. okt. 30.)

⁴² MDKL 88. doboz 185. dosszié 324/a/1947: Ajándékozási szerződés (1947. október 27.), valamint TÓTH Károly: *Fülep Lajos tanári tevékenysége az Eötvös Collegiumban*. In: *Tudós tanárok az Eötvös Collegiumban...*, i. m. (13. jegyzet) 111.

az Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportja, később Intézete kezelésébe került. Néprajzi gyűjteménye az épületben maradt, majd 1952-ben ennek az anyagnak, 345 tárgynak a Szekszárdi Múzeum részére történő átadásához hozzájárult az Akadémia, s a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja el is szállította a gyűjteményt.⁴³ Hogy végül hova került, nem tudjuk. Valószínűleg nem tartották egyben a tárgyakat, Szekszárdon nincsenek...

S most már a valós gyarapodásról:

Keresztury Dezső az 1947-ben megjelent *Magyar mártír írók antológiája* előszavában írta:

„A mi kötelességünk, életben maradtaké az, hogy összegyűjtsük s megőrizzük mindazt, ami életükből és alkotásaikból megmaradt, hogy elégtételt adjunk méltatlanul megbántott szellemüknek.”⁴⁴

E cél vezethette az igazgatót, majd minisztert, mikor Balogh József, Halász Gábor, Szabó Dezső könyvhagyatékát a Collegium könyvtárába „mentette”.

Balogh Józsefnek, a német megszállás egyik első áldozatának könyvtárából több mint 2000 kötet került a Collegiumba, megemlékezésül mindegyiket „Dr. Balogh József könyveiből” pecsétnyomattal jelölték meg. Balogh a két világháború közötti művelődés-történetünk egyik meghatározó alakja, klasszika-filológus, az ókereszténység és a középkori latinság kutatója (magyarra fordította Szent Ágoston Valomásait), a *Magyar Szemle*, a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *Hungarian Quarterly* szerkesztője, a Parthenon-egyesület szervezője, akinek gondosan válogatott könyvtára jelentősen gazdagította a klasszika-filológiai és a világirodalmi gyűjteményt.⁴⁵

Halász Gábort, a *Nyugat* vezető kritikusát, az OSzK munkatársát (1943-ban a kézírattár és a muzeális gyűjtemények vezetőjévé nevezték ki) 1944-ben munkaszolgálatra hívták be, s a szenvedéseket nem élte túl. Hagyatékát, majd’ 1000 kötetet egy ideig egyben helyeztek el az első emelet egyik előadószobájában. Lator László így emlékezik:

⁴³ ITI Archívum 16. fond 113/1952. és 118/1952.

⁴⁴ *Magyar mártír írók antológiája*. Szerk. BÓKA László. Bp. 1947. Cserépfalvi, 6.

⁴⁵ MDKL 86. doboz 178. dosszié 66/1945: Balogh József könyveinek a Horthy Kollégiumban lévő részét átveszi a Collegium: Keresztury Dezső átvételi elismervénye (1945. jún. 16.). Megemlékezések Balogh Józsefről: BORZSÁK István: *Balogh József*. = Antik Tanulmányok 1954. 143–144., Hubay Miklós emlékezése: KABDEBŐ Lóránt: *A háborúnak vége lett*. Bp. 1983. Kozmosz Könyvek, 12–19., HAFNER Zoltán: *Beszélgetés Hubay Miklóssal Balogh Józsefről*. In: „Nem súlyed az emberiség!”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Főszerk. JANKOVICS József. Bp. 2007. MTA Irodalomtudományi Intézet, 931–938.

„Nekem legkedvesebb a Halász Gábor-könyvtár volt, ami nem is függött össze a nagykönyvtárral. Ott vehettem életemben először a kezembe a Proust sorozatot...”⁴⁶

Napjainkban e kötetek szakrend szerinti helyükön (nagyobbrészt az angol, francia és a klasszika-filológia anyagban) találhatóak, csak a dedikált magyar irodalmi anyagot őrizzük elkülönítve. Minden kötetben „Halász Gábor könyveiből” pecsétnyomat van.⁴⁷

Szabó Dezső könyvtára: Az egykor Eötvös collegista író 1945 januárjában hunyt el az ostromlott fővárosban. Minden értékét a József körút 31/a szám alatti lakásán tartotta, hagyatékára az örökösök mellett a Kolozsvári Református Kollégium is igényt tartott (Szabó Dezső egy korábbi újságcikkében nekik ígérte vagyonát). A két fél közötti per hosszan elhúzódott, miközben a könyvtárral senki sem törődött. Mikor az örökösök végre úgy döntöttek, hogy a könyvtárra nem tartanak igényt, a VKM 1947 elején megvásárolta az egész megmaradt könyvvállományt, s arról rendelkezett, hogy a könyvek nagyobbik részét a kolozsvári református kollégium kapja meg (ügyeit ideiglenesen a Kolozsvári Egyetemi Iroda intézte), kisebbik része pedig letéve gyanánt az Eötvös József Collegiumba kerül.⁴⁸

A könyvek átszállításáról, őrzéséről, felleltározásáról Tomasz Jenő aligazgató gondoskodott, a minisztérium számára készített beszámolójából részletes képet kapunk a szállítás és feldolgozás nehézségeiről.⁴⁹ Az összesítés szerint az Eötvös Kollégium 2872 darab könyvet kapott, a miniszter utasítására a néprajzi vonatkozású műveket (ezer darabot) a Pázmány Péter Egyetem Néprajzi Intézete kapta meg, a Magyar Nemzeti Múzeum pedig a „fasiszta tartalmú” könyveket vette át megőrzésre (123 db). Az Országos Széchényi Könyvtár 559 darab egyéb könyvet kapott, valamint 1950 augusztusában Szabó Dezső kéziratait. A *Szabó Dezső Füzeteket* és a *Segítség* című regény füzetlen íveit a Hartmann Testvérek Könyvkereskedése szerezte meg. A kolozsvári református kollégiumnak jutott kb. 5000 kötet, melyet a kiszállításig a Collegium pincéjében helyeztek el ládákban. Miután az egyetem nem költözhetett vissza Kolozsvárra, s 1949 szeptemberében a Kolozsvári Egyetemi Irodát is megszüntették, az Eötvös Könyvtár kétszer is kérte felettesét, hogy a nedves pincében ládákban álló anyagból hiányait pótolhassa,

⁴⁶ *Ahol a maximum volt a minimum. Emlékezések a régi Eötvös Collegiumra.* S. a. r. KELEVÉZ Ágnes. Bp. 2007. ELTE Eötvös József Collegium–Petőfi Irodalmi Múzeum, 314.

⁴⁷ A Halász Gábor-könyvtár idekerülésével kapcsolatban csupán egy levél maradt fenn, amely szerint másnap a minisztérium teherautója szállítja a könyveket a Nemzeti Múzeumtól a Collegiumba – MDKL 86. doboz 178. dosszié 1946/9 sz. (1946. május 14.). Elhelyezéséről: MDKL 54. doboz 102. dosszié: 1946. dec. 19. tanári értekezlet jegyzőkönyve. Halász Gáborról – elsősorban könyvtárosi tevékenységét méltatva – megemlékezett TOLNAI Gábor: *Halász Gábor.* = Magyar Könyvszemle 1946. jan.–dec., 95–97., írói munkájáról Cs. SZABÓ László: *Halász Gábor (1900–1945).* In: *Magyar mártír írók antológiája, i. m.* (44. jegyzet) 91–92.

⁴⁸ KERESZTES Csaba: *Szabó Dezső könyvtára.* = ArchivNet (5.) 2005. 4. sz.

⁴⁹ ITI Archívum 16. fond 56/1948: „Dr. Tomasz Jenő, Eötvös József-Collegium aligazgatójának jelentése a néh. Szabó Dezső-féle könyvtárról” (1948. január 30.), ill. 289/1948: Jelentés a Szabó Dezső-féle könyvtárról (1948. augusztus 2.)

a fennmaradó köteteket felajánlva az Országos Könyvtári Központnak. A jóváhagyás után – 1952 végén – beleltároztak még 2324 kötetet. Minden a könyvtár állományába került könyvbe beragasztották a feldolgozás során Szabó Dezső ex librisét.⁵⁰

A Nékosz felosztatása után 1950-ben a Petőfi, Győrffy és Kőrösi Csoma Kollegiumok könyveit (amiről a kötetekben látható kollégiumi pecsétek is tanúskodnak – kb. 3000 kötet) kapta meg a könyvtár. (A megszűnt Szabó József utcai kollégium – ahonnan a könyvek érkeztek – igazgatója az előző tanévben Illés László kollégista volt, aki 1950-ben visszaköltözött – valószínűleg ő járhatott közben a könyvek idekerülésében.)

„Ez az adomány számos duplumával bizonyos fokig lehetővé tette, hogy az olvasóknak egyes sokat használt művekből több példányt bocsáthassunk rendelkezésére, de a könyvtár tudományos színvonalának emeléséhez nem sokban járult hozzá.”⁵¹

Természetesen az 1921 óta működő Eötvös Collegium Volt Tagjainak Szövetségét is feloszlatták, megmaradt készpénzvagyonát (6253,- Ft-ot) a Belügyminisztérium a Könyvtár rendelkezésére bocsátotta.

1951-ben a megszüntetett Baumgarten Alapítvány könyvtárából 7 láda könyv érkezett, közte Elek Artúr dedikált köteteivel,⁵² amelyeket ma is külön gyűjteményként kezelünk. Elek Artúr, aki alapításától a *Nyugat* vezető kritikusa, esszéírója volt, nem sokkal a német megszállást követő öngyilkossága előtt végrendeletet készített, amelyben mintegy tízezer kötetre rúgó könyvtárát több nyilvános gyűjteményre hagyta, így a „Magyar írók műveinek dedikált példányait a Baumgarten-alap könyvtárának...”⁵³ 1950-ben – az alapítványok felosztatásáról szóló rendeletre hivatkozva – a Baumgarten-alap is felszámolásra került. Bár Basch Lóránt tesz még egy kísérletet fenntartására: „Elgondolásunk az volna, hogy ez az alapítvány, mely eddig az élő irodalmat szolgálta, ezentúl az irodalomtörténet tudományának körébe vágó feladatot teljesíthetne...” a 20. század első felének irodalmával foglalkozva, s ehhez indokolt egy speciális könyvtár létrehozása. A minisztérium elutasító válasza után („Az Ön által javasolt könyvtár felállítását szűkebben tartjuk. A *Nyugat* korszakának irodalomtörténeti dokumentumait a Tu-

⁵⁰ ITI Archívum 16. fond 272/1948, 338/1948, 79/1949, 234/1949, 41/1951, 115/1952, ill. 212/1953.

⁵¹ ITI Archívum 16. fond: 1950. okt. 2. „Az MTA XI. Nagyboldogasszony úti könyvtárában” felvett jegyzőkönyv a kötetek átvételéről; Illés László visszaemlékezése: FODOR András: *A Kollégium...*, i. m. (18. jegyzet) 332. és a könyvállomány értékelése: 7/1951: Jelentés a könyvtár működéséről 1950. szept. 1-től dec. 31-ig

⁵² ITI Archívum 16. fond 16a/1951.

⁵³ A végrendelet másolatát az OSzK Kézirattára őrzi (Analecta-10.213.), részletét közli B. JUHÁSZ Erzsébet: *Elek Artúr könyvtárának sorsa.* = Magyar Könyvszemle 1976. 1. sz. 146. Elek Artúrról megemlékezett GYERGYAI Albert In: *Magyar mártír írók antológiája*, i. m. (44. jegyzet) 34–36. és Forrás 1969. 4. sz. 39–41.

dományos Akadémia, ill. az Irodalomtörténeti Társaság hivatott összegyűjteni.”⁵⁴) az alapítvány megmaradt könyveit Basch Lóránt Városmajor utcai lakásáról Borsa Gedeon szállította az Eötvös Könyvtárba az Országos Könyvtári Központ autójával.⁵⁵

1953-ban már a Népkönyvtári Központ közvetítésével kapott a könyvtár 486 kötetet a felosztott Mária Dorothea Egylet Tanítónők Otthonának könyvtárából,⁵⁶ a kitelepített Kállay Miklós könyvtárából 1171 kötetet (főként a század első felének magyar szerzőitől) és az Akadémiai Könyvtárból a Kornfeld család itthon maradt könyveiből 84 kötetet.⁵⁷

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságtól – későbbi cserekönyvek fejében – átvesznek az emigrációba vonult Cs. Szabó László könyveiből 452 kötetet.

„Azt hittem, az otthon fog legjobban hiányozni idegenben. De azóta megszoktam, hogy viharral takarózzam. A magyar vers hiányzik a legjobban ... A magyar könyv hiányzik a legjobban.”⁵⁸

Cs. Szabó visszaemlékezése szerint közel 9000 kötetes könyvtárat hagyott itthon, mely az üresen maradt Belgrád rakparti lakásból eltűnt, a könyvek további sorsáról nem tudunk,⁵⁹ így az is nyitott kérdés, hogyan kerülhettek kötetek az Irodalomtörténeti Társasághoz.

A Népkönyvtári Központ folyamatosan küldte a nemzeti tulajdonba vett könyvek elsősorban történelmi és irodalmi tárgykörű ajánló katalóguslapjait, megkönynyítve ezzel a hiánypótlást, s a Könyvalap Bizottság az Eötvös Könyvtárat is fölvette a régi magyar könyvek szétosztási jegyzékébe, így többször válogattak régi könyvet a Kiscelli utcai raktárban.⁶⁰ Természetesen, mint mindenhol e korban, jelentős volt a beszámolókból „ideológiai és szovjet” irodalomként említett kötetekkel és folyóiratokkal való gyarapodás.

⁵⁴ Basch Lóránt levele Révai József miniszternek és a minisztérium válasza: OSzK Fond 145/18/1 és 4. Közli: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1951.* V. Szerk. TÉGLÁS János. Bp. 2007. Argumentum, 193–196.

⁵⁵ WIX Györgyné: *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952.* Bp. 1997. /Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei 11./ 34.

⁵⁶ ITI Archívum 16. fond 2/1954: Beszámoló a könyvtár 1953. évi működéséről

⁵⁷ ITI Archívum 16. fond 66/1954: Az MTA Könyvtárától a Kornfeld-könyvtár anyagából az Eötvös Könyvtárnak átadott könyvek jegyzéke.

⁵⁸ Cs. SZABÓ László: *Hódoltsági irodalom.* S. a. r. CZIGÁNY Lóránt. Bp. 2008. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 39–40.

⁵⁹ ITI Archívum 16. fond 255/1953: Átvételi elismervény és 300/1953: A cserekönyvek jegyzéke. Az elveszett könyvtárat említi: BUDA Attila: „Ősök, barátok, utódok közt vagyok”. Cs. Szabó László *könyvtáráról.* = Irodalomismeret 2005. 4. sz. 24. (Cs. Szabó László külföldön gyűjtött könyvtárárt Londonból 1986-ban Sárospatakra szállították, azóta különgyűjteményként őrzik. Feldolgozta és bemutatja BARANYAI Katalin: *Cs. Szabó László hagyatéki könyvtára.* = Tiszáninenni Református Egyházkerület Tud. Gyűjt. Évkönyve 1989/1990. 38–49).

⁶⁰ ITI Archívum 16. fond 73/1954: Berza Lászlónak, a Népkönyvtári Központ vezetőjének értesítése (1954. április 21.)

Ejtsünk szót végül a veszteségekről is. Az Akadémiához csatolás után az Alkalmazott Matematikai Intézet elszállította a matematika szakcsoportba tartozó köteteket, valamint a fizikai gyűjtemény legértékesebb részét, teljes folyóirat-sorozatokot.⁶¹ Nem sokkal később az épp kialakított Keleti Gyűjtemény számára vett át könyveket az Akadémia főkönyvtárosa, Scher Tibor (maga is orientalista). A gyűjtemény fő szervezője Ligeti Lajos volt, aki egykori collegistaként nagyon jól ismerte a könyvtárat, tudhatta, mely köteteket tudja átvenni.

Összegzőként megállapítható, hogy bár a fent tárgyalt évtized hozta a könyvtár életében a legnagyobb változást, a továbbiakban ez a változás volt az, ami garantálni tudta a kor körülményei között elképzelhető legnagyobb biztonságot, állandóságot.

VERONIKA MARKÓ

**Bibliothèque du Collège József Eötvös – Bibliothèque Eötvös
de l'Institut des Études Littéraires de l'Académie des Sciences**

L'histoire d'une décennie décisive (1945–1955)

Le Collège József Eötvös, fondé en 1895, d'après le modèle de l'École Normale Supérieure de Paris, établie pour élever la qualité de la formation des enseignants, avait été installé dans son nouveau domicile se trouvant au Mont Gérard de Budapest, et y est resté jusqu'à nos jours. La bibliothèque en était conséquemment développée dès le moment de son inauguration. Son intégrité était menacée le plus par les événements survenus dans la décennie entre 1944/45 et 1955. En 1944 l'institution était attaquée grièvement d'abord par la presse de droite, puis au cours du siège de Budapest, le bâtiment a subi plusieurs coups tirés, mais grâce au travail dévoué des étudiants et des professeurs, relativement peu de livres sont détruits. En 1950 le Collège József Eötvös a été supprimé, mais – contrairement aux autres organismes, fondations supprimés à l'époque – sa bibliothèque est restée intégrale, sous l'administration de la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Sa destinée future restait incertaine au premier moitié des années 50, puis elle est devenue partie organique de l'Institut d'Histoire (à partir de 1969, Institut des Études Littéraires), formé vers la fin de l'année 1955, et installé dans le bâtiment du Collège. Ainsi la bibliothèque a pu survivre, depuis 100 ans jusqu'à nos jours, servant autant les chercheurs de l'Institut et que les étudiants du Collège József Eötvös réorganisé entre-temps.

⁶¹ ITI Archívum 16. fond 7/1951: Jelentés a könyvtár működéséről 1950. szept. 1-től dec. 31-ig.